

Kirjallisuutta

Kantasuomen äännehistoriaa¹

LAURI POSTI *From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic*. Helsinki 1953. 91 s. (Eripainos FUF:n 31. niteestä.)

Tutkielmassa »From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. Studies on the Development of the Consonant System» esitetään mielenkiintoinen näkökulma varhaiskantasuomessa tapahtuneen ääntenmuutossarjan ymmärtämiseksi. Suomen kieli on äänneellisessä arkaistisuudessaan tunnetusti erikoisasemassa suomalais-ugrialaisten kielten joukossa. Toistaiseksi voidaan

nähdäkseni todeta ainoastaan joku-
nen yksityiskohta, jonka suhteen varhaiskantasuomen äännerakenne eroaa suomalais-ugrialaisten kantakielen, so. ehkä kolme vuosituhatta vanhemman kielimuodon, äänne-edustuksesta. Samoin ne lähes 2000 vuotta, jotka ovat kuluneet myöhäiskantasuomalaisen ajan päättymisestä, ovat saaneet aikaan vain mitättömiä muu-

¹ Otteita Helsingin yliopiston toisen suomen kielen professorinviran täyttämistä varten annetuista asiantuntijain lausunnoista.

toksia suomen kielen äänneistössä. Mutta sinä suhteellisen lyhyenä kautena, jonka kuluessa varhaiskantasuomi vaihtui myöhäiskantasuomeksi — sen alku on laskettava suomalaisbalttilaisten kosketusten päättymisestä ja loppu sijoittuu ajanlaskumme pariin ensimmäiseen vuosisataan — tapahtui konsonantistossa huomattava määrä kvalitatiivisia muutoksia, jotka Posti käsilläolevassa tutkimuksessa jakaa 16 ryhmään; yksityistapausten luku on vielä melkoista suurempi. Tällöin mm. liudennus katosi ($\delta' > \delta, s' > s, \acute{n} > n, \acute{\eta} > i, t' s' > ts$), $\acute{s} > h, m > n$ absoluuttisissa lopussa sekä yhtymässä $-mt-$, $-kt-$ $\rightarrow$ $-ht-$, $t > s$ $i:n$ edellä, $ln > ll$ jne. Posti asettaa kysymyksen, voisiko näillä muutoksilla olla yhteinen syy, ja näkee sellaisen germaanisen kielimuodon vaikutuksessa. Jotakuta poikkeusta (kuten $t > s$ muutosta) lukuunottamatta suoritettujen äänne muutokset näet ovat sellaisia, joissa germaaniselle systeemille vieras äännesuhde on vaihtunut systeemin edustusta vastaavaan. Postin lausuman ajatuksen paikkansapitävyyttä ei tietenkään voida todistaa, mutta niin hyvin se vastaa materiaalin tarjoamaa kuvaa, että pitäisin sitä sangen mahdollisena, etten sanoisi todennäköisenä. Kantasuomeen saadut monilukuiset germaaniset lainasanat puolestaan osoittavat, että mahdollisuus näin voimakkaaseen naapurikielen vaikutukseen on ollut olemassa. Tutkielmassa käsitellyt äänne muutokset ovat ennestään tuttuja, eikä niiden yleensä yksinkertainen foneettinen puoli ole sanottavassa määrin tarjonnut teki jälle tilaisuuksia uuden esittämiseen. Pantakoon kuitenkin merkille esim. arvokas huomautus, että oletettavan $*s \sim z$ astevaihtelun häviämistä on voinut edistää $*z:n$ jatkajaksi tulleen $h:n$ soinnittomuus. Jokin sel-

lainen vaihteluhde kuin *pesä* : *pehän* olisi eronnut muista sikäli, ettei siinä esiintynyt soinnittoman ja soinnillisen äänneen vastakohtaisuutta. Se ei siis tavallaan enää ollut tarkoituk sen mukainen, ja täten olisi s tavallisesti päässyt yleistymään. Tutki miensä äänne muutosten keskinäisestä kronologiasta Posti on tehnyt useita varteenotettavia havaintoja, ja eri lähteistä asiantuntevasti kerätty ja ryhmitetty aineisto on sinänsä hyödyllinen niin tutkijoille kuin opiskelijoillekin.

Tutkimuksen loppuosa on omistettu astevaihtelun tarkastelulle. Jo 62 vuotta sitten havaittiin, että astevaihtelu muistuttaa suuresti ns. Vernerin laissa määriteltyjä germaanisista äännekehityksiä, ja Setälän astevaihteluteoria on tavallaan Vernerin lain sovellutus. Posti on ensimmäinen tutkija, joka katsoo astevaihtelun syntyneenkin germaanisen vaikutuksen alaisena. Hänen edellä selostetun teorian valossa on tähän tulokseen päätyminen varsin ymmärrettävää. Täten on siis jälleen esitetty uusi selitysmahdollisuus suomen kielen astevaihtelun alkuperästä, muuten jo kolmas lyhyen ajan mittaan. Germaanisesta ilmiön selitystä soveltaen Posti johtaa astevaihtelun ensi sijassa painovaihteluista. Hän olettaa esim. umpinaisen toisen tavun olleen painokkuudeltaan useampi tavuisten saneiden vahvasti sivupainollisen kolmannen tavun veroinen, mitä tuskin monikaan kuvittelee. Tyytyisin puolestani uskomaan, että astevaihtelu on voinut syntyä tietynä aikana suunnilleen nykyisenkin kaltaisten painosuhteiden vallitessa tuloksena siitä artikulaatiointensiteetin heikentymisestä, jonka saneen alkuosassa aiheutti umpinainen eli siis pitkän toisen tavun osakseen vaaita suurempi artikulaatioenergian

kulutus. Postin selitys rakentuu myös oletukselle, että astevaihtelun syntyyn olisivat ratkaisevasti vaikuttaneet kaksi-kieliset, vain germaanismuukalaisen ääntämistavan hallinneet yksilöt, joiden epäaitoa ääntämistä sitten yksikieliset kantasuomen puhujat olisivat jäljitelleet. Niinpä ksm. **korke data* olisi vaatinut mallikseen germaanisen äännejärjestelmän mukaisen **korɣe da pa* asun. Täytynee sanoa, ettei teoria tämmöisenään vaikuta varsin luontevalta. Lapin astevaihtelu olisi myöhäiskantasuomalaisen lainavaikutuksen aiheuttamaa. On kuitenkin syytä huomauttaa, että germaanisista kosketuksista vanhemmassa suomalais-lappalaisessa kieli- muodossa esiintyi sm.-ugr. alkuperää olevan **δ-spirantin* ohella ainakin myös (*k*:sta syntynyt) *ɣ*, nim. sentyyppisissä sanoissa kuin sm. *juo-* lp. *juukka-*, eteläp. *juwge-* varhais-ks. **jūɣe-*. On hiukan vaikea ajatella, että *ɣ*:llä olisi ollut näiden enintään 10 sanan varassa riittävän suuri frekvenssi voidakseen säilyttää asemansa kielen äännejärjestelmässä. Jos jo tuolloin oli myös astevaihtelu *k~ɣ*, on asia toinen. Astevaihtelun alkuperästä keskusteltaessa ei sovi sivuuttaa samojedin astevaihtelua. Nykyään tosin mielellään vedotaan siihen, että itämerensuomalais-lappalaisen ryhmän ulkopuolella olevat sm.-ugr. kielet eivät tunne astevaihtelua, joten pitkän aikavälimatkan erottama samojedin astevaihtelu selittyisi parhaiten irralliseksi paralleeli-ilmiöksi. Mutta eihän astevaihtelu olisi tällä taholla voinut säilyäkään, koska äänteellinen erikoiskehitys on hävittänyt näistä kielistä sen esiintymisedellytykset: sanansisäiset yksinäisklusiiilit ovat soinnillistuneet (spiranteiksi tai soinnillisiksi klusii-leiksi) tai kokonaan kadonneet, ja vastaavat geminaatat ovat lyhenty-

neet yksinäiskonsonanteiksi (vrt. samanlaista kehitystä itämerensuomalalla vepsässä!). Muutenkaan mainittujen kielten alkuperäisistään useimmiten tyngiksi kuluneet sanahahmot eivät varmaan olisi kyenneet ajan mittaan säilyttämään sellaista, jälkitavujen huolellisen ääntämisen merkeissä syntynyttä ilmiötä kuin astevaihtelua. Täydellä syyllä siis voidaan kysyä: onko pelkkää sattumaa, että astevaihtelun tuntevat juuri ne uralilaiset kielet, jotka ovat parhaiten säilyneet mainittujen sekundääristen tendenssien vaikutukselta?

ERKKI ITKONEN